

3. Weber and Saravia v. Germany, application no. 54934/00, decision of 29 June 2006 / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76586>.

4. Szabó and Vissy v. Hungary, application no. 37138/14, judgment of 12 January 2016 / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160020>.

Терещенко Юлія Василівна,

професор кафедри кримінальної юстиції
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;

Симчук Анатолій Степанович,

старший викладач кафедри
кримінального процесу Національної
академії внутрішніх справ

ЗМІСТ І ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СУД, ВСТАНОВЛЕНИЙ ЗАКОНОМ, У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Діяльність судової гілки влади є одним із найважливіших стовпів верховенства права в країні, чію ефективність можна оцінити, аналізуючи організаційні, інституційні та процесуальні аспекти її функціонування. Важливою гарантією недопущення сторонніх впливів на правосуддя й адаптації судової гілки влади до чийхось інтересів є формування суду на підставі закону. У разі відсутності законних повноважень у суду, будь-які подальші процесуальні дії вважаються нелегітимними.

Загалом Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) виробив послідовний підхід до трактування аналізованого права, згідно з яким суд, створений із порушенням намірів законодавця, неминуче втрачає легітимність, необхідну для виконання своєї ролі в демократичному суспільстві та вирішення правових спорів [1, п. 114]. Фраза «встановленого законом» стосується не лише правової основи існування самого «суду», а й дотримання ним визначених норм, які регламентують його діяльність. ЄСПЛ зазначає, що цей термін охоплює всю організаційну структуру судів, включно з аспектами, пов'язаними з їх юрисдикцією [2, п. 24]. «Закон», у розумінні ст. 6 Конвенції, включає як законодавство щодо створення та юрисдикції судових органів [3, п. 64], так і будь-яке інше положення національного законодавства, недотримання якого робить участь одного або

кількох суддів у розгляді справи неправомірною. Ідеться, зокрема, про положення щодо терміну повноважень, несумісності та відводу суддів [4, п. 38].

Рішення у справі «Guðmundur Andri Ástráðsson проти Ісландії» від 12 березня 2019 року стало важливим кроком у розвитку концепції права на суд, створений на підставі закону. ЄСПЛ не лише підтвердив значення цього права, а й суттєво розширив його межі. Тепер воно охоплює не лише обов'язок забезпечувати законодавчі підстави для існування суду та дотримання правил його юрисдикції та складу, але також і дотримання процедур призначення суддів. Національні суди повинні перевіряти відповідність процесу призначення суддів вимогам законодавства у світлі Конвенції. Як сам Суд визнав, не слід недооцінювати наслідки встановлення порушення в цьому відношенні. По суті, такі претензії, як у цій справі, тепер можна висувати щодо всіх національних судів, де (можливо) мали місце процесуальні неточності під час призначення одного або кількох суддів. Виявлення порушення в таких справах ставить під сумнів законність усіх рішень, винесених відповідним судом [5]. Отже, зазначене рішення створило новий стандарт у забезпеченні права на справедливий судовий розгляд, що має тривалі наслідки для правової практики в Європі.

У свою чергу національне кримінальне процесуальне законодавство, хоча й не формулює прямо право кожної особи на розгляд її справи судом, який визначений законом, усе ж передбачає у своїх положеннях механізми захисту від порушення вказаного стандарту. З-поміж іншого йдеться про інститут відводів і самовідводів тих суддів, визначення яких відбулося з порушенням процедури формування складу суду, встановлені законом підстави для заборони повторної участі судді у кримінальному провадженні. Наведені законодавчі положення покликані захистити не лише сторони, а й самого суддю від звинувачень в упередженості чи фаворитизмі. У ст. 76 КПК України законодавець встановлює правило, згідно з яким не допускається участь судді в одному провадженні на різних стадіях кримінального процесу.

Водночас у приписав ст. 76 КПК України не встановлено усі можливі ситуації, коли може йтися про повторність. У питаннях повторної участі судді в розгляді кримінального провадження Верховний Суд застосовує диференційований підхід і першочергово звертає увагу на те, чи вплинула попередня участь судді на неупередженість судового розгляду. Причому Суд з'ясовує

наявність заявлених відводів судді від учасників кримінального провадження, характер питань, що розглядались, зміст рішень, що ухвалювались під час попередньої та повторної участі судді у судовому розгляді кримінального провадження тощо.

На формування законного складу суду з-поміж іншого впливає вибір обвинуваченого (ч. 2, 3 ст. 31 КПК України). Як зауважує Верховний Суд, можливість вибору між одноособовим та колегіальним складом розгляду кримінального провадження передбачає обов'язок держави в особі її уповноважених органів і службових осіб забезпечити свободу цього вибору та його практичну реалізацію. Своєю чергою, нероз'яснення обвинуваченому його права на здійснення розгляду кримінального провадження колегіальним складом суду є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону, що перешкоджає суду ухвалити законне й обґрунтоване рішення [6].

Як вже було зазначено раніше, відповідно до прецедентної практики ЄСПЛ фраза «встановленого законом» поширюється не лише на правову основу самого існування «суду», а й дотримання таким судом певних норм, які регулюють його діяльність, та пов'язані зокрема із юрисдикцією певних категорій судів. У цьому контексті варто погодитися з позицією Н. П. Сизої, яка зазначає, що поняття юрисдикції суду в кримінальному провадженні включає не лише категорію «підсудність», а й такі аспекти, як «компетенція», «повноваження» та «функція» [7, с. 74]. Наприклад, у справі «Сокурєнко і Стригун проти України» ЄСПЛ дійшов висновку, що суд, який перевищує свої повноваження, що були чітко викладені у процесуальному законодавстві, не може вважатися «судом, встановленим законом» у значенні п. 1 ст. 6 Конвенції [2, п. 24, 28].

Принагідно констатуємо, що межі повноважень суду у кримінальному провадженні головним чином визначаються у ст. 337 КПК України, згідно з якою судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуте обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта, за винятком зміни кваліфікації якщо це покращує становище обвинуваченого. Водночас на суд покладаються повноваження, пов'язані із реалізацією функції судового контролю під час досудового розслідування, вирішенням питань під час виконання судових рішень, здійсненням міжнародного співробітництва, переглядом судових рішень тощо. Відтак у розумінні ЄСПЛ дотримання правил юрисдикції суду у кримінальному провадженні передбачає з одного боку

здійснення судового розгляду відповідно правил підсудності, а з іншого процесуальну діяльність суду виключно у обсязі повноважень, передбачених законодавством, не виходячи за їхні рамки та не перебираючи на себе повноваження інших учасників кримінального провадження.

Загалом вимога законності тлумачиться Страсбурзьким судом доволі «гнучко». Велика палата ЄСПЛ зазначає, що не кожне порушення норм національного законодавства автоматично означає порушення права на суд, створений відповідно до закону. У п. 236 рішення у справі «Guðmundur Andri Ástráðsson v. Ісландії» ЄСПЛ підкреслив, що право на «суд, встановлений законом» не може тлумачитися надто широко, адже будь-які недоліки у процедурі призначення суддів тоді могли б поставити під сумнів легітимність суду [5]. Для визнання порушення необхідно, щоб недотримання національного законодавства мало очевидний або грубий характер. Інакше кажучи, як зауважила Генеральний адвокат Шарпстон у справі Simpson, не кожне процедурне порушення впливає на зміст права на справедливий суд. Тому під час оцінювання таких ситуацій слід дотримуватися певної стриманості [8, п. 63]. Водночас саме національні суди вищих інстанцій мають повноваження тлумачити норми внутрішнього права під час вирішення питання про дотримання права на «суд, встановлений законом», а ЄСПЛ може ставити під сумнів їхню оцінку лише у випадку грубого порушення цього законодавства [1, п. 114]. Отже, окремі відхилення від встановлених процедур самі по собі не свідчать про порушення суті цього права.

Слід зазначити, що такий підхід ЄСПЛ відображається у національній судовій практиці. Зокрема, Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 357/10207/21 від 24 лютого 2025 року, оцінюючи законність рішення суду, постановленого за наслідками судового розгляду із порушенням правил підсудності, зазначає, що кримінальне провадження, що надійшло до суду з порушенням правил підсудності, передається на розгляд іншого суду в порядку, передбаченому частинами 2 та 3 ст. 34 КПК України, якщо таке порушення виявлено до початку судового розгляду. У разі виявлення обставин, що можуть вплинути на визначення підсудності, після початку судового розгляду продовження розгляду справи судом, який розпочав такий розгляд, не становить «порушення правила підсудності» і не є підставою для скасування судових рішень [9]. На думку суду касаційної

інстанції, навіть якщо вважати помилковим визначення територіальної підсудності провадження у справі, така помилка не була очевидною на час підготовчого судового засідання.

Отже, право на суд, встановлений законом, є невід'ємним елементом права на справедливий суд, закріпленого у ст. 6 Конвенції про захист прав людини. Його зміст охоплює не лише формальне створення суду на підставі закону, а й дотримання встановлених процедур формування складу суду, визначення юрисдикції, підсудності та порядку призначення суддів. Причому особливу роль у тлумаченні змісту цього права відіграє практика ЄСПЛ, яка акцентує на необхідності суворого дотримання національного законодавства щодо організації та діяльності судів.

Список використаних джерел

1. Рішення ЄСПЛ у справі «Lavents проти Латвії» від 28 листоп. 2002 р. (заява № 58442/00). *Європейський суд з прав людини*. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-113047%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-113047%22]}).

2. Рішення ЄСПЛ у справі «Сокурєнко і Стригун проти України» від 20 лип. 2006 р. (заяви № 29458/04 та № 29465/04). *Верховна Рада України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_115#Text.

3. Рішення ЄСПЛ у справі «Jorgic проти Німеччини» від 12 лип. 2007 р. (Заява № 74613/01). *Європейський суд з прав людини*. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-117698%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-117698%22]}).

4. Рішення ЄСПЛ у справі «Конталексіс проти Греції» від 31 трав. 2011 р. (запит № 59000/08). *Європейський суд з прав людини*. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-104951%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-104951%22]}).

5. Рішення ЄСПЛ у справі «Guðmundur Andri Ástráðsson v. Ісландії» від 1 груд. 2020 р. (заява № 26374/18). *Європейський суд з прав людини*. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:\[%22Gu%C3%B0mundur%20Andri%20%C3%81str%C3%A1%20%C3%B0sson%22\],\[%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-206597%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:[%22Gu%C3%B0mundur%20Andri%20%C3%81str%C3%A1%20%C3%B0sson%22],[%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],[%22itemid%22:[%22001-206597%22]}).

6. Постанова Верховного Суду від 05 черв. 2024 р. у справі № 541/1717/23. *Верховний Суд. База правових позицій*. URL: <https://lpd.court.gov.ua/legal-position/10581>.

7. Сиза Н. П. Юрисдикція суду в кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 66–75.

8. Думка Генерального адвоката Шарпстона від 12 верес. 2019 р. у справах № C-542/18 RX-II та № C-543/18 RX-II. *EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62018CC0542>.

9. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 24 лют. 2025 р. у справі № 357/10207/21. *Верховний Суд. База правових позицій*. URL: <https://lpd.court.gov.ua/legal-position/11798>.

Тетерятник Ганна Костянтинівна,
завідувач кафедри кримінального процесу
та криміналістики Одеського державного
університету внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор;
Остроглядова Олена Георгіївна,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
та криміналістики Одеського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА УЧАСТЮ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність дослідження особливостей кримінального провадження за участю дітей в умовах воєнного стану зумовлена суттєвими викликами, які постали перед системою кримінальної юстиції України внаслідок збройної агресії та запровадження правового режиму воєнного стану. Збройний конфлікт спричинив значне зростання кількості кримінальних проваджень, у яких діти виступають потерпілими, свідками або підозрюваними, що потребує належного забезпечення їхніх процесуальних прав та гарантій.

Воєнний стан істотно ускладнив реалізацію принципу найкращих інтересів дитини, закріпленого у Конвенції ООН про права дитини та національному законодавстві України. Евакуація населення, тимчасова окупація територій, руйнування інфраструктури, переміщення дітей за межі України, психологічна травматизація та обмежений доступ до правової допомоги створюють значні труднощі у проведенні слідчих (розшукових) дій, забезпеченні участі законних